

УДК 343.2

О. О. Прасов,кандидат юридичних наук, доцент,
суддя

Запорізького окружного адміністративного суду

**ПРАВО НА ВИБІР РОДУ ЗАНЯТЬ ОСІБ,
ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Статтю присвячено аналізу актуальних питань стосовно проблем законодавчого регулювання особистих немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі.

Розглянуто питання щодо особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи. Проаналізовано проблеми вітчизняного законодавства та практики щодо реалізації особистих немайнових прав.

Досліджено проблеми вітчизняного законодавства та практики щодо реалізації особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі, а саме – права на вибір роду занять.

Зазначено, що право на вибір роду занять означає, що фізична особа наділена можливістю вільно на власний розсуд, з урахуванням свого інтересу і мети, а також відповідно до власних здібностей та можливостей обирати та змінювати рід занять, виконувати певну роботу або обіймати певні посади.

Наголошено на тому, що всі люди від народження наділені певним комплексом невід'ємних прав та свобод, які власно є результатом людської природи. Права людини та громадянина закріплені в Конституції України, відповідно до якої усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Ці права є невід'ємними та невідчужуваними. Визнання і захист прав людини є основним обов'язком держави.

Наголошено, що як і будь-яка людина, права якої охороняються Конституцією України та іншими нормативними актами, особи, засуджені до позбавлення волі мають право на життя, захист якого забезпечується державою.

Досліджено положення Конституції України, Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України та Наказу Міністерства юстиції України „Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань” від 28.08.2018 № 2823/5 з питань забезпечення та реалізації права особи на життя.

Зроблено висновок про певну суперечливість вітчизняного законодавства щодо досліджуваного питання. Наголошено, що трудові відносини осіб, засуджених до позбавлення волі, не є предметом трудового права. Праця цих осіб регулюється Кримінально-виконавчим кодексом та Наказом Міністерства юстиції України „Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань”. Водночас у певній частині праця осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, регулюється законодавством про працю.

Ключові слова: *Засуджені, місця позбавлення волі, особисті немайнові права, відбування покарання, рід занять, праця, відпочинок.*

Вступ. Кожна людина наділена певним колом невід'ємних прав та свобод, зокрема і тих, що належать їй від народження. Цей комплекс прав охороняється на законодавчому рівні. Забезпечення потреб і інтересів людини має виступати основним домінантом соціального життя. Всі фізичні особи мають право на: вільний розвиток своєї особистості; повагу до

її гідності; свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; особисте і сімейне життя, без стороннього втручання; свободу пересування та вільний вибір місця проживання; свободу думки, слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; свободу світогляду і віросповідання; працю; житло; освіту; достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї;

охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування; безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Громадяни мають право на соціальний захист [1]. Більшість з вказаних прав людини є особистими немайновими правами фізичної особи, тобто спрямованими на недоторканність її внутрішнього світу та особистих інтересів.

Одним з важливих особистих немайнових прав є право особи на вільний вибір роду занять. Відповідно до ч. 1 ст. 312 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) фізична особа може обирати та змінювати рід своїх занять [2].

Конституція України гарантує забезпечення та охорону прав і свобод кожної фізичної особи. Особа, засуджена до позбавлення волі, залишається громадянином України, тож на неї розповсюджуються всі права людини та громадянина, як і на всіх інших громадян, не враховуючи обмежень, які пов'язані з фактом її засудження.

Проблемам, пов'язаним з немайновими правами осіб, засуджених до позбавлення волі, присвячували свої дослідження такі науковці як О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. А. Бадира, А. П. Гель, М. Я. Гуцуляк, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, А. С. Нікіфоров, В. О. Меркулова, В. В. Лень, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, В. Ф. Примаченко, П. Г. Пономарьов, В. М. Прусс, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, Ю. А. Чеботарьова, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та інші. Однак, не зважаючи на ґрунтовні дослідження, недостатньо висвітленими, на наш погляд, залишаються питання щодо проблем та особливостей реалізації права на вибір роду занять особами, засудженими до позбавлення волі.

Мета статті. Дослідження присвячене проблемам вітчизняного законодавства та практики щодо реалізації особистих немайнових прав особами, засудженими до позбавлення волі, а саме – права на вибір роду занять.

Результати. Провідне місце серед занять, що заповнюють основний час життя більшості людей у світі, займають сон та праця. Якщо сон потрібен для поновлення організму та покращення його життєздат-

ності, то праця необхідна для задоволення потреб людини.

Праця є найважливішим аспектом людського життя, підґрунтям її існування та добробуту. Як процес цілеспрямованої дії на предмети зовнішнього світу, праця є основою будь-якої людської діяльності (виробничої, управлінської, культурної, благодійної тощо). Тільки завдяки праці люди можуть задовольняти свої матеріальні та моральні потреби. З працею людини пов'язані численні і різномірні суспільні відносини, які регулюються нормами трудового, цивільного, адміністративного, аграрного права тощо [1, с. 4, 6].

Згідно зі ст. 43 Конституції України кожна людина має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. При цьому не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Крім того, кожна особа, яка працює, має право на відпочинок (ст. 45 Конституції України) [2].

Положення конституції переплітаються зі змістом ЦК України. У ч. 1 ст. 312 ЦК України зазначено, що фізична особа має право на вибір та зміну роду занять. Відповідно до ч. 2 цієї ж статті фізичній особі може бути заборонено виконувати певну роботу або обіймати певні посади у випадках і в порядку, встановлених законом. Згідно з ч. 3 ст. 312 ЦК України використання примусової праці забороняється. Не вважаються примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншими рішеннями суду, а також робота чи служба відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [3].

Під правом на вибір роду занять слід розуміти те, що фізична особа „наділена можливістю вільно на власний розсуд, з урахуванням свого інтересу і мети, а також відповідно до власних здібностей та можливостей обирати та змінювати рід занять, виконувати певну роботу або обіймати певні посади” [4, с. 209].

У тлумачних словниках української мови поняття „рід” визначається як „різновид чого-небудь, який володіє якою-небудь якістю, властивістю”, поняття „заняття” – як „те, чим хто-небудь зайнятий, діло, праця, робота, а також взагалі заповнення чим-небудь свого часу”, а терміну „рід занять” надається наступне визначення – „постійне заняття, вид діяльності” [5].

Поняття „робота” („праця”) означає „діяльність, яка спрямована на створення чи переробку певного матеріалізованого об’єкта, а також місце виконання такої діяльності”. В свою чергу „посада” – це визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця юридичної особи, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень. Право вільного вибору роду занять гарантується також і свободою укладення трудового договору [4, с. 210]. Однак в окремих випадках за для реалізації свого права на вільний вибір роду занять особа має відповідати певним вимогам чи здійснити окремі додаткові заходи.

Поняття „відпочинок” розглядається як „проведення деякого часу без звичайних занять, роботи для поновлення сил” [5]. Звідси, „заняття” передбачає лише активні свідомі дії людини.

В Україні державою гарантуються рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Держава зобов’язується здійснювати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів, а також захищати право на своєчасне отримання винагороди за працю [2].

Людина може займатися буд-яким видом трудової діяльності, або, на свій розсуд, не брати в ній участі, оскільки Конституцією України заборонено використання примусової праці. Людина вільна залишити роботу в тій чи іншій організації (підприємстві, установі), перейти на іншу роботу або займатися підприємством,

індивідуальною трудовою чи іншою не забороненою законом діяльністю.

Однак право на свободу у виборі роду занять може бути обмежене, зокрема шляхом заборони особі виконувати певну роботу чи обіймати певні посади у випадках та в порядку, встановлених законом. Також дане право обмежується у місцях позбавлення волі.

Для осіб, засуджених до позбавлення волі, праця переслідує не тільки мету задоволення потреб людини, але й іншу, не менш важливу мету – виправлення та ресоціалізацію засуджених. Відповідно до ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [6]. Тобто праця засуджених до позбавлення волі є одним з основних засобів їх виправлення та ресоціалізації.

Відповідно до ст. 107 та ст. 118 КВК засуджені особи мають право працювати (брати участь у трудовій діяльності). Більш того, як відзначають І. С. Яковець та А. П. Гель, для багатьох засуджених час, проведений в місцях позбавлення волі, може стати першою в житті можливістю здобути професійні навички та займатися регулярно роботою. Основною метою залучення ув’язнених до роботи є їх підготовка до нормального життя після звільнення. Засуджені особи не повинні проводити дні в одноманітному неробстві, що важливо для їх власного благополуччя та для підтримання правопорядку в колонії. Праця здатна позитивно впливати на свідомість і мораль особи, а отже є одним із засобів виправлення засуджених [7, с. 153-154].

Згідно з положеннями ст. 118 КВК України особи, засуджені до позбавлення волі, мають право працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії. Засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров’я і спеціальність. Засуджені залучаються до праці, як правило, на підпри-

емствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Адміністрація зобов'язана створювати умови, що дають змогу засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною працею [6]. Крім того, як зазначено у ч. 5 ст. 118 КВК України, засуджені можуть залучатися до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт засуджені залучаються, як правило, в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день [8, с. 84].

Незважаючи на те, що відповідно до національного законодавства засуджені особи можуть залучатися до праці на підприємствах будь-якої форми власності, основна більшість таких осіб залучається до праці саме на підприємствах установ виконання покарань. Залучення ж осіб, засуджених до позбавлення волі, до праці на підприємствах, які не входять до підприємств кримінально-виконавчої системи, відбувається на підставі угод, укладених між адміністрацією установи виконання покарань та керівництвом підприємства.

Оплата праці засуджених здійснюється відповідно до положень Трудового кодексу України, інших законів, що регулюють трудові відносини та КВК України. Так, у ч. 2 ст. 120 КВК України наголошено, що у виправних колоніях на особовий рахунок засуджених, які залучаються до оплачуваної праці, незалежно від усіх відрахувань, нараховується не менше 50 % нарахованого їм місячного заробітку.

Праця засуджених організується відповідно до вимог законодавства про працю. Однак трудові відносини таких осіб не є предметом трудового права. Праця засуджених регулюється положеннями КВК України та іншими актами кримінально-виконавчого законодавства України, зокрема Наказом Міністерства юстиції України „Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань”. Водночас у певній частині праця осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, регулюється законодавством

про працю. Так, законодавство про працю поширюється на засуджених до позбавлення волі у частині, що стосується охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії, звільнення від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, також щодо робочого часу (ст. 119 КВК України) [6].

Праця в умовах позбавлення волі не є елементом покарання. Залучення засуджених до трудової діяльності не має на меті завдання їм фізичних або моральних страждань, нелюдського чи такого, що принижує гідність поведінки із засудженими. Праця – також саме право, а не обов'язок особи, засудженої до позбавлення волі. Залучення до праці спрямоване, насамперед, на приучення засуджених ставитися до праці, як до позитивної та необхідної складової їх життя. Такі ж вимоги ставлять до праці ув'язнених Європейські тюремні правила. Необхідно, щоб звільнившись із місць несвободи особа мала певні навички та вміння, які дозволять їй соціалізуватися та мати можливість законним способом заробляти засоби для свого існування. Праця засуджених, лише, характеризується певними обмежувачими елементами.

З урахуванням викладеного можна зробити наступні висновки:

1. Особи, засуджені до позбавлення волі, користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, відповідно до вітчизняного законодавства;
2. Заняття трудовою діяльністю – це право засудженого;
3. Право на працю осіб, засуджених до позбавлення волі, певною мірою обмежені;
4. Засуджені особи обмежені у вільному виборі виду праці та зобов'язані працювати на роботах, якими їх забезпечує адміністрація установи.

Список використаної літератури:

1. Бойко М. Д. Трудове право України: Навчальний посібник. Київ : Атіка. 2006. 312 с.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
3. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003.

- №№ 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2 т. За заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер. 2005. Т. I. 832 с.
  5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://links.i.ua/site/2054786703>
  6. Кримінально-виконавчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 3-4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
  7. Яковець І. С., Гель А. П. Актуальні питання кримінально-виконавчого права. Вісник кримінологічної асоціації України. № 3 (14). 2016. С. 151-167.
  8. Семаков Г. С., Гель А. П. Кримінально-виконавче право України: Курс лекцій. Київ : МАУП. 2000. 196 с.

Prasov O. The right to choose the type of occupation of persons sentenced to imprisonment

The article is devoted to the analysis of topical issues concerning the problems of legislative regulation of personal non-property rights of persons sentenced to imprisonment.

The issue of personal non-property rights that ensure the natural existence of an individual is considered. The problems of domestic legislation and practice regarding the realization of personal non-property rights.

The problems of domestic legislation and practice on the implementation of personal non-property rights of persons sentenced to imprisonment, namely - the right to choose the type of occupation.

It is noted that the right to choose the type of occupation means that the individual is given the opportunity to freely at their own discretion, taking into account their interest and purpose, as well as according to their abilities and capabilities to choose and change occupations, perform certain jobs or hold certain positions.

It is emphasized that all human beings are endowed from birth with a certain set of inalienable rights and freedoms, which are in fact the result of human nature. Human and civil rights are enshrined in the Constitution of Ukraine, according to which all people are free and equal in their dignity and rights. These rights are inalienable and inalienable. Recognition and protection of human rights is a primary responsibility of the state.

It is emphasized that, like any person whose rights are protected by the Constitution of Ukraine and other normative acts, persons sentenced to imprisonment have the right to life, the protection of which is provided by the state.

The provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Criminal-Executive Code of Ukraine and the Order of the Ministry of Justice of Ukraine „On approval of the Rules of Procedure of penitentiary institutions” from 28.08.2018 № 2823/5 on ensuring and exercising the right to life.

The conclusion is made about a certain contradiction of the domestic legislation concerning the investigated question. It is emphasized that the employment of persons sentenced to imprisonment is not the subject of labor law. The work of these persons is regulated by the Criminal-Executive Code and the Order of the Ministry of Justice of Ukraine “On Approval of the Rules of Procedure of Penitentiary Institutions”. At the same time, in a certain part the work of persons serving a sentence of imprisonment is regulated by labor legislation.

Key words: *Convicts, places of imprisonment, execution of sentence, execution of sentence, type of occupation, work, vacation.*